



## OSMANLI DÖNEMİ SOMUT TERİMLER PEŞİNDEN

Priscilla Mary Işın<sup>1</sup>

<sup>1</sup>Araştırmacı-Yazar, İstanbul  
İleti: mary.isin@gmail.com

### Özet

Eski metinlerde adı geçen günlük eşya, kuş isimleri gibi somut terimlerin anlamlarını bulmak, soyut olanların anlamlarını tespit etmekten daha zordur. Edebî, felsefi gibi soyut terimler Osmanlı sözlüklerinde daha çok yer alırken, bunların anlamları bağlamlarından daha kolay çıkar. Yabancılar için yazılmış bazı kaynaklarda eskiden kullanılmış somut Türkçe terimlerle ilgili, başka kaynaklarda bulunamayan, yararlı bilgilere rastlanır. Bu çalışmada, biri sözlük olmak üzere, Türkçe terimler için tanımlar ve açıklamalar kaydetmiş bazı yabancı yazarların eserlerinden örnekler verilmiştir. Bu terimlerin arasında yeniden yaşatılması gerekenler bulunmaktadır. Özellikle kaftan böceği, dev biraderan, yel yutan, şeytan kuşu gibi, kuş hayvan isimlerinden bazıları, yabancı dillerden çevrilerek alınan adlar yerine kullanılabilecek, hoş ve anlamlı isimlerdir.

**Anahtar Kelimeler;** Redhouse, İstanbul, Sestini, Terim

### IN SEARCH OF CONCRETE TERMS USED IN THE OTTOMAN PERIOD

#### Abstract

Finding definitions of Turkish terms with concrete meanings, such as bird names and objects used in daily life, encountered in old texts is harder than for literary, philosophical and other abstract terms, which are more likely to be defined in Ottoman period dictionaries and whose meanings can often be deduced from the context. Potentially useful information about concrete Turkish terms not available elsewhere can be found in some books written by and for foreigners. This study gives examples of definitions and explanations of Turkish terms taken from four works by foreign authors. Among these are some that deserve to be brought back into use today, particularly in the case of bird and animal names that could replace those in current use that have been translated from foreign languages.

**Keywords;** Redhouse, İstanbul, Sestini, Terminology

## Giriş

Eski metinlerde adı geçen eşya, hayvan isimleri gibi somut terimlerinin anlamlarını bulmak, edebî, felsefî gibi soyut terimlerini tespit etmekten çok daha zordur. Buna örnek olarak, Evliyâ Çelebi'nin *Seyahatnâmesi*'nde adı geçen vezneboşaltan ördeğini vermek istiyorum. Terkos Gölü'nde bulunan kuşlardan biri olan bu ördekle ilgili elimizdeki tek ipucu adıydı. O zaman hazırlamakta olduğumuz *Anadolu Kuş Adları Sözlüğü* için bu kuşun türünü tespit etmek istedik. 'Vezneboşaltan', barutluktaki barutu boşaltan anlamına geliyordu, yani kuşu vurmak çok zor olduğundan, avcılar silahlarını birçok kez ateşlemek zorundaymışlar. Biyoloji tarihini araştıran ve avcılıkla ilgilenen Milli Parklar görevlilerinden Erkan Kayaöz'e durumu anlatınca, bu kuşun çıkırcın (*Anas querquedula*) olduğu tespit edildi. Hızlı uçan ve manevra kabiliyeti yüksek bu ördek türünü, modern av tüfekleriyle vurmak bile zormuş.

Günümüzde maalesef birçok yabancı kuşa yeni adlar yakıştırılmıştır. Araştırmacılar yerel halkın verdikleri adları önemsemedikleri için, öğrenmeye fırsatları olmadığı için, veya geleneksel adlarını 'yanlış' buldukları için bu işlem yapmışlardır. Bunun bir örneği bugün flamingo veya flamankuşu (*Phoenicopterus ruber*) denilen kuştur. Allı turna, kınalı kaz ve Balkan kazı olmak üzere üç Türkçe ismi varken (Çanakçıoğlu ve Mol, 1996: 529), kuşçular, kaz veya turna olmadığını savunarak yabancı adı kullanılmaktadır. Bir diğer örnek, Redhouse sözlüğüne göre (1890: 1261) Türkçesi dolangıç (*Anthus pratensis*) olan, günümüz kuş kitaplarında, İngilizce ismine dayanarak verilen çayır incirkuşu olarak adı geçen kuştur.

Osmanlı dönemi sözlüklerinde, Ahmet Vefik Paşa'nın ilk basımı 1293/1876 tarihli, genişletilmiş ikinci basımı 1306/1889 tarihli sözlük yayınlanıncaya kadar somut ve günlük hayata ait terimlere az yer verilmiştir. Buna karşın yabancılar için yazılan çift dilli sözlükler, daha kapsamlı olmak zorundaydı. Bu açıdan 1890 tarihli Redhouse sözlüğü önemli bir kaynaktır (Redhouse 1890). Kendi kaynakları arasında 17. yüzyıl sonunda yazılmış Meninski sözlüğü ve 1835 yılında yayınlanan Bianchi'nin Türkçe-Fransızca sözlüğü sayılabilir.

Bu çalışmada yabancıların yazdığı eserlerde kullanılan Türkçe terimlerle ilgili olarak örnekler verilerek Osmanlı dönemindeki somut terimlerin ve günümüzdeki bazı terimlerin anlaşılmasında sözkonusu kaynakların önemine dikkat çekilmiştir. Özellikle son dönem bitki ve hayvan isimleri başta olmak üzere

birçok somut terim için kullanılması gereken kaynaklardır. Çalışmada örnek verilecek eserler; Redhouse, James W., *A Turkish and English Lexicon*, Constantinople 1890, Charles White, *Three Years in Constantinople*, 3 cilt, London 1844, Domenico Sestini, *Opuscoli*, Firenze, 1785, ve Felix Beaujour, *View of the Commerce of Greece, formed after an annual average, from 1787 to 1797*, London, 1800'dir.

## Redhouse, James W., *A Turkish and English Lexicon*, Constantinople 1890'da bulunan bazı terimler;

Konu açısından Redhouse Sözlüğü'nun bu genişletilmiş basımı çok zengindir: sanat, mimari, giysi, gemicilik, hayvanlar, oyunlar, bitkiler, sesler, tıp ve hat sanatı sayılabilir. Burada tanımlanan somut terimlerden bazı örnekler aşağıda verilmiştir:

**alaçak** A special kind of tent, of striped felt (s. 180) [Çizgili keçeden yapılmış bir çadır türü.]

**badem kürk** A fur made up of the legs only of fox-skins (s. 317) [Tilki ayaklarından hazırlanmış kürk.]

**bozucu** A breaker up of old ships (s. 400) [Eski gemilerini parçalayan.]

**bozumca** A large kind of lizard (the Egyptian stellio, stellio vulgaris?) (s. 399) [İri bir kertenkele türü (Mısır'ın *Stellio vulgaris* türü?)]

**çadır topu** A ball or ornament surmounting a tent (s. 701) [Çadır tepesinde bulunan top veya alem.]

**çıkındı** Opium of inferior quality (in the commerce of Smyrna) (s. 746) [İzmir ticaretinde düşük kaliteli haşhaş.]

**çıkma takım** Bath linen (s. 746) [Hamam takımı.]

**çımkırım** (provincial) A gardener's watering pot. (s. 730) [(yerel ağzda) Bahçevan sulama kabı.]

**çimdik dikişi** A kind of quilting stitch by which a garment is decorated with raised figures (s. 730) [Kapitoneli giysilerde kabartma motifleri yapmak için kullanılan bir dikiş türü.]

**çinizlik** İznik (s. 748)

**dev biraderan** (The two brothers) The golden eagle *Aquila chrysaetos* (from its habit of hunting in pairs) (s. 351) [Altın kartal *Aquila chrysaetos*. Dev biraderan ismi, çift olarak avlanmasından kaynaklanır.]

**duvar salıncağı** See-saw (s. 1161) [Tahtarevalli]

**elmas hançer** Icicle [Buz sarkıtı.]

**hücre saati** An ornamental clock (commonly placed in an alcove) (s. 767) [Nişlere konulan bir çeşit süslü saat.]

**kaftan böceği** The lady-bird, *Coccinella* (s. 1465) [Uğur böceği.]

**karnıyarık** A snatch-block on board ship (s. 1412) [Bu terim hala kullanılmaktadır (Akdoğan 1988: 470)]

**kaz kanadı** A whole goosewing cut off and kept for use as a duster (s. 1413) [Toz almak için kullanılan kaz kanadı.]

**kürk sırçası** A shining white hair in a fur, showing that the fur is not dyed (s. 1586) [Kürkün boyalı olmadığını gösteren parlak beyaz kıl.]

**ok yılanı** Name of a very small snake believed to dart itself from trees against its victim, and to be very poisonous (s. 259) [Çok küçük ve çok zehirli bir yılan. Ağaçlardan ok gibi saldırdığına inanılır.]

**pırlağış** A child's whirl, made to spin with a loop of string (s. 443) [Halkadan iple döndürülen bir çocuk oyuncuğu.]

**sefa taşı** A large flag of stone at the foot of a staircase (s. 1222) [Merdiven dibinde bulunan büyük döşeme taşı.]

**sirinbac, sıyrınbac** A slippery slope, down which children slide on a kind of sled; also, the game of sliding down such a slope (s. 1199) [Çocukların kızakla kaydıkları kaygan yokuş ve böyle bir yokuştan kayma oyunu.]

**su patlangıcı** A cracker or petard that explodes in the water (s. 1188) [Suda patlayan bomba.]

**şeytan kuşu** The great bat, *Noctulinia altivolans* (s. 1148) [Büyük yarasa, *Noctulinia altivolans*.]

**tırl** A humming top; any toy that makes a humming or buzzing sound (s. 1239) [Vızıltı sesini çıkaran topaç veya bir başka oyuncak.]

**titrek** An artificial flower of jewels on a slender spiral stem (s. 890) [İnce burma sapta taşınan çiçek şeklinde mücevherli takı.]

**yel yutan** The alpine or white-bellied swift, *Cypselus melba*. (s. 2207) [Modern kuş kitaplarında bilimsel adı *Tachymarptis melba* veya *Apus melba* olan ve Türkçe adı akkarnlı sağan olarak verilen kuştur.]

**Charles White, Three Years in Constantinople, 3 cilt, London 1844'de bulunan bazı terimler;**

Doğal olarak yazarlar, nasılsa herkes biliyor diye kendi toplumun günlük hayatına ait sıradan ayrıntıları anlatmaya ihtiyaç hissetmezler. Buna karşın farklı bir kültürle tanışan yabancılar, gözlemledikleri her şeyi ilginç bulabilirler. Türkiye'ye gelen gezginler arasında günlük hayatın objelerini, Türkçe terimleri vererek en iyi anlatan, 1840'lerin başında üç sene İstanbul'da *Telegraph* gazetesi muhabiri olarak çalışan ve *Lehce-i Osmanî* adlı sözlük yazarı olan Ahmet Vefik Paşa ile dostluk kuran Charles White'dir. White'in kitabı, takı, tekstil gibi günlük kullanım eşyaları için çok değerli bir kaynaktır (White, 1844). Yüzlerce terimin ilginç bilgiler içeren tanımlarını kaydetmiştir. Birkaç örnek şöyledir:

**abdest küpesi** Earrings made of one large diamond, intended to represent a drop of water (II, s.60) [Su damlası şeklinde tek elmaslı küpe.]

**at muskası** *At muskasy* ... consist of triangular pieces of ornamented leather, with small glass circles attached. They contain a charm, written upon a piece of paper, are suspended round the animal's neck by a thong, and hang between the fore-legs... (III, s.268) [Üçgen deri parçalardan oluşur, üzerinde küçük yuvarlak camlar bulunur. İçinde kâğıda yazılmış nazar yazısı vardır.]

**ayaktaşı** *Ayak-tashy* (footstones), a hollow composition made of a peculiar kind of Egyptian clay stained black:these are oval-shaped, with a projection to pass between the fingers on one side, and flat and indented on the other; they are used, as the name indicates for friction, and are regarded as specifics against corns and indurations of the feet." (I, s.176) [Mısır'da bulunan bir tür kilden yapılmış, ortası boş, oval biçimli ve siyaha boyanmış bir alet. Bir tarafında parmakların arasına sokulan bir çıkıntı var. Diğer tarafı

eğimsiz ve çentiklidir. Sürterek kullanılır, ayaklardaki nasırlara ve sertliklere iyi geldiği düşünülür.]

**bakla kırnı** A dappled grey horse with brown spots (III, s.283) [Kahverengi lekeleri olan gri at.]

**çarköşe** *Tcharkussbesby* (four-cornered) squares of fine texture and fanciful patterns, sometimes laid over tandoors, and sometimes placed under the table during dinner (II, s.122) [İnce dokulu kumaştan yapılmış, zengin motiflere sahip kare şeklinde yaygı. Tandır üzerine veya sofraya altına yayılır (sözkonusu tandır, ısınmak için kullanılan tiptir).]

**çavkin** Ambling pace for horses... (III, s.275) [Atların rahat bir yürüyüş şekli. White (1844) bu konuda oldukça detaylı bilgi verir. Rahvanın aynısı olabilir.]

**çokan** *Tchokan*, a substitute for clothes-brushes. They are generally round and consist of the fine extremities of the Adrianople reed, tightly joined at one extremity, which serves for a handle. (I, s.287) [Elbise fırçası olarak kullanılan alet. Edirne kamışlarının uçlarından oluşur, birbirine sıkıca bağlanan alt tarafları da sap görevini görür.]

**dede külah v.s.** One of the forms of jewels worn by men in rings, which are worn upon the little finger of the right hand... The names given to each form are quaint. Thus the most valued are, sugar-loaf or Dervish cap (*Déda kulaf*); tombstone (*mezar yappeşy*) oblong and oval; cupola (*kubbeli*) round oval; and square (*punta*)" (II, s.59) [Erkeklerin sağ elindeki serçe parmağında taktıkları yüzüklerin taşlarına verilen ilginç adlar. En çok arananlar şunlardır: *dede külahı*, *mezar yapısı*, *kubbeli*, *punta*.]

**gecelik** Nightcaps. These are convex, ribbed, wadded and of light felt, chaly, or merino, pink, yellow, brown or green. Though generally reserved for night use, they are sometimes worn in privacy as a relief from the fez, and are the favourite house-cap of Armenians." (III, s.183) [Erkeklerin gece giydikleri başlık. Dilimli, içi pamuklu, ve yüzü ince keçe, *chaly* (ince keçi yününden kumaş), veya merino yününden yapılır. Renkleri, pembe, sarı, kahverengi veya yeşil olur. Bazen gündüz evde fezi çıkarıp rahat etmek için giyilir. Özellikle Ermeniler bunu yapar.]

**gerdanlık** Necklaces (*guirdanlyk*) most in request, consist of from ten to fourteen strings of pearls, twisted so as to form a coil, and clasped with brilliants or other precious stones." (II, s.60) [En çok aranan gerdanlıklar, beraber bükülerek spiral şekli verilmiş on-

ondört inci dizisinden oluşur, bağlantısı fasetli elmas veya başka değerli taşlarla süslüdür.]

**hacı lokum (?)** *Patena* and *hadjilakoom*, pins studded with diamonds of various sizes and shapes" (II, s.60) [Farklı boy ve şekilde elmaslı iğneler.]

**hasır çingirlik** The trade also manufacture small rush rattles for children, called *Hassyr tchengerlik* (reed bells). They consist of a short handle, and hollow top, in which latter two or three small bells are enclosed. These, ornamented with coloured cloth, supply the place of the more costly articles of coral, gold, and silver, used in England. (I, s.290) [Çocuklar için sazdan yapılmış çingiraklar. Kısa saplı, boş olan üst kısmında iki veya üç çingirak konulur. Renkli bezle süslenir.]

**Karadeniz kuşu** *Yelkovan* a species of halcyon (I, s.312) [Halen yelkovan denilen, bilimsel adı *Puffinus yelkovan* olan kuştur.]

**karakuş** *Kara goosh* (vulture) a black or white mark on the round bone of the thigh (III, s.284) [Atların kalçasında bulunan ve uğursuz sayılan siyah veya beyaz leke.]

**kuşluk** *Sedjada*... called *kushluk*, for morning devotions (II, s.119) [Sabah namazı için kullanılan seccade.]

**küçük kalkan** plaice (I, s.77) [Benekli pisi balığı.]

**küçük sela** *Kutchuk sela* are small light baskets of similar form, made of blanched flags, and ornamented with coloured cloth, ribbon or silk. These are employed in harems for preserving rice, coffee, sugar, tobacco, cotton, and other articles, as we use jars and tin canisters." (I, s.290) [Beyazlatılmış sazlardan örülmüş küçük hafif sepet. Üzeri renkli bez, kurdele veya ipekle süslenir. Haremlerde piring, kahve, şeker, tütün, pamuk gibi şeyleri saklamak için kullanılır.]

**muştım** Girdles of red woollen or other stuffs worn outside the waistcoat by the peasantry and lower orders" (III, s.165) [Köylüler ve halk tarafından yelek üzerinde giyilen kırmızı yünlü kuşak.]

**ot** A yellow paste, called *ott*. This is composed of astringent herbs mixed with quicklime and perfumed wood ashes, which before many minutes produces the effect of sharp razors (III, s.305-6) [Hamamda kılıarı yoketmek için kullanılan, acı otlar, kireç ve güzel kokulu odun külünden oluşan karışım.]

**örtek** *Oortek* (saddle-bags) for carrying wearing apparel, when travelling...Those placed under the rider's person are generally of strong carpet or black leather, ornamented with tassels and fanciful devices... (III, s.268) [Atla yolculuk yaparken giysilerin konduğu ve binicinin üzerinde oturduğu çanta. Genellikle sert halı veya siyah deriden yapılır, püskül ve süslerle bezenir.]

**sülük emini** Leech inspector whose business it is to estimate the value of the fisheries, to fix the amount of contract, and to account for proceeds. The exportation to Germany and Russia is immense. (III, s.231) [Sülük avlama sahalarının değerini hesaplayarak onları kiralayacak kişilerden istenecek paraları tespit eden ve gelirlerin muhasebesini tutan kişi. Almanya ve Rusya'ya çok büyük miktarlarda sülük ihraç edilmektedir.]

**tarablus** *Tarablooç* (waist girdles) of silk, about twelve feet long and four broad worn by the middling classes made in 3 pieces lightly joined, the pattern having some resemblance to the French plaids; they are manufactured in Albania, Egypt and Tripoli (Barbary) (II, s.105) [Bele sarılan ipek kuşak. 3,5m (12 ayak) uzunluğunda ve 1,5m (4 ayak) genişliğinde olup birleştirilmiş üç parçadan oluşur. Orta halli halk tarafından giyilir. Deseni Fransız ekose kumaşlarına biraz benzer. Arnavutluk, Mısır ve Trablus'da üretilir.]

**yanık** On the third morning of the betrothal, the bridegroom never fails to send to his bride a present called *yanık*, consisting of sweetmeats, flowers and fruit. In return he also receives a *yanık*, composed of cold meats, pastry, preserves, and highly seasoned dishes of pastry" (III, s.203) [Nikahtan sonra üçüncü günün sabahı, damat geline *yanık* denilen ve şekerleme, çiçek ve meyveden oluşan bir hediye yollar. Karşılığında ona da bir *yanık* yollar, söğüş etler, börekler, reçeller gibi yiyeceklerden oluşur.]

#### **Domenico Sestini, Opuscoli, Firenze, 1785'te bulunan bazı terimler;**

Bitki adları için önemli bir kaynak, 1775 yılında İstanbul'da kalan Domenico Sestini adlı İtalyan papazın kitabıdır. İstanbul'un bahçeleri ve bostanları inceleyen Sestini, şehirde ve Boğaziçi'nde yetişen birçok meyve çeşidini kaydeder, örneğin dalbastı kirazı, elifli kiraz, hora kiraz, patlıcan armudu, şeker armudu, gelincik armudu, ferik elması, Mehmed elması, ve canik elması (Sestini 1785: 91-95). Kitabın katalog kısmında (s. 101'den itibaren) bir çok çiçek ve bitki, Türkçe ve Latince adlarıyla sayar, bunları önce basit bir liste şeklinde, arkasından yine Türkçe adlarını vererek daha

ayrıntılı anlatır (s. 130-183). Bunların özellikleri, İstanbul'da buldukları yerler (özel bahçeler, cami bahçeleri, saray bahçeleri, yol kenarı, tarla, kır), kimler tarafından yetiştirildikleri (Türkler, Rumlar, Ermeniler, Avrupalılar), nasıl yetiştirildikleri gibi değerli bilgiler verir. Bu bitkilerin Türkçe adlarının bazıları bugün değişmemiş (saray çiçeği *Delphinium ajacis*, sarısalkım *Cytisus laburnum* ve haseki küpesi *Aquilegia vulgaris* gibi), bazıları ise bugün farklıdır:

**hünkâr beğendi** Hunghiar-Bejendi  
*Anthirrhinum linaria* (s.163),

**ayn-ı sefa** Ain-Sefa *Geranium macrorrhizum*  
(s.165),

**gül fatma** Ghiul Fatimè *Malva rosea* (s.165),

**kafur otu** Chaifır otu *Artemisia abrotanum*  
(s.170),

**Acem zurnası** Agièm Zurnasi *Datura tatula*  
(s.139),

**kibrit çiçeği** Kibrit Cicceği *Gnaphalium arenarium* (s.171),

**arı çiçeği** Ari-Cicceği *Orchis odoratissima* (s.175-176),

#### **Felix Beaujour, View of the Commerce of Greece, formed after an annual average, from 1787 to 1797'te bulunan bazı terimler;**

Fransız ve İngiliz yazarlarının 18. ve 19. yüzyıllarda yayınlanan bölgedeki ticaretle ilgili kitaplar da bir başka terim kaynağıdır. Konsolosluk görevinde çalışmış Felix Beaujour'un kitabı bunlardan biridir (Beaujour, 1800). Dolaşımdaki çeşitli paralar ve tekstillerle ilgili ayrıntılı bilgiler verir, örneğin:

**abat** A coarse cloth known under the name of *abats*... The *abats* are coarse cloths, six ells long and half an ell broad, destined for the dress of the poor. They are also made use of in packing fine tobacco. This produce of Macedonian industry is manufactured by the Yeuruks, who clothe themselves with it. (s. 62, 224-5) [Rumeli'de tütün sarmak için kullanılan kaba bir kumaş... Kaba bezler olan abatlar, 6 arşın uzunluğunda ve yarım arşın genişliğindedir. Fakirlerin giysileri için dokunan bir kumaştır. Ayrıca ince kesilmiş tütünü sarmakta kullanılır. Makedonya'da bu kumaşı dokuyan Yörükler, giysilerini bundan dikerler.]

**alaçat** The manufactories of Tournavos are celebrated, through all Roumelia, on account of the beauty of their *aladjats*, which are light stuffs, woven of cotton and silk, and known, in the European commerce, under the name of *bours de la Grece*. (s.46) [Turnovo'nun güzelliğiyle meşhur olan pamuk ve ipek karışımı alaçat kumaşları, Avrupa ticaretinde *bours de la Grece* adıyla bilinir.]

**çeşme v.s. (pamuk kaliteleri)** The Macedonian cottons are distinguished into five sorts: the Tchezmé, the Ouchour, the Cantar, the Taxili, and the Cira. /The *tchezme* is the cotton that is taken out of the heart of the pod: it is the best./ The *ouchour* is the cotton selected for the tenth [aşır?]. It is chosen by the Aga out of all the cottons which the peasant cultivates. Next to the tchezmé, the ouchour composes the finest species./ The *cantar* is the cotton which the Agas gather on their own lands. It is nearly as good as the ouchour.../ The *taxili* is the cotton so called, because it proceeds from the contributions made by the whole village, in order to discharge the debts it has contracted with the Aga. This cotton is deposited in a public magazine, and is sold for the benefit of the community. / All the other species of cottons are confounded together, under the name of *cira*, or common." (s.41-2) [Makedonya pamukluları beş çeşide ayrılır: çeşme, uçur, kantar, taksili ve sıra. *Çeşme*, tohumluğun göbeğinden alınır ve en iyisidir. *Uçur*, öşür [üşür?] vergisi için seçilir. Köylünün yetiştirdiği pamuklardan ağa tarafından seçilir. Çeşmeden sonra uçur en iyi çeşittir. *Kantar*, ağaların kendi topraklarından topladığı pamuktur. Neredeyse uçur kadar iyidir. *Taksili*, ağaya ödenecek borçlar karşılığında tüm köyün katkılarıyla toplanan pamuk olduğundan dolayı bu adla bilinir. Bu pamuk, umuma ait bir kapana konulur ve satış parası herkes tarafından paylaşılır. Diğer tüm pamuklu çeşitleri, adı anlamına gelen *sıra* adıyla bilinir.]

**kara kuruş** The *talari* of Hungary, which is called *thaler* or *dhaler* in Germany, *caragrousch* in Turkey, *pataque* in Egypt, and *talari* in the Frank commerce. This coin is actually current at three piasters thirteen paras; it weights eight drachms fourteen-sixteenths, and is eleven grains fine. (s.369) [Türkiye'de kara kuruş denilen sikke, Macaristan'ın *talarisidir* ... şu anda 3 kuruş 13 para değerinde olup, 8 ve 14/16 dirhem ağırlığında ve 11 ayarındadır.]

**macar** The sequin of Hungary, called *madgiar*, is current for seven piasters (s.370) [Macar denilen Macaristan filurisinin şimdiki değeri 7 kuruştur.]

Son olarak 1832 tarihinde yayınlanan bir Türkçe gramer kitabının sonunda verilen kısa sözlükten (Davids,

1832) bir örnek vermek istiyorum. Bu kaynakta ilginç terim pek az olmakla birlikte, tıp terimi olan "dolma boğaz" burada belirtilmeye değerdir:

**dolmah boghaz** The quinsy (s.128) Quinsy denilen rahatsızlık, modern bir İngilizce-Türkçe tıp sözlüğünde (Kocatürk, 1991: 639) Türkçe isim vermeden, 'Bademcikle beraber çevre dokunun cerahatlı iltihabı' olarak tanımlanıyor. *Tarama Sözlüğü, Derleme Sözlüğü* ve 1890 tarihli Redhouse sözlüğü gibi kaynaklarda bu terime rastlamadım. Halbuki 'dolma boğaz' bu hastalığı tam tarif eden bir isimdir. Tek bir terimin anlamını bilmenin ne kadar önemli olduğuna örnektir.

## Sonuç;

Tarihi kaynakları tam ve doğru olarak anlamak, öncelikle kullanılan terimlerinin anlamlarını bilmekten geçer. Türkçe terimler için Türkçe kaynaklar birincil önem taşımakla birlikte, bunların yardımcı olmadıkları yerde yabancı kaynaklar devreye girebilir. Burada 18. yüzyıl sonu ve 19. yüzyıla ait, biri İtalyanca üçü İngilizce olan dört kaynakta bulunan Türkçe terimlerin tanım ve açıklamalardan örnekler verilmiştir. Gemicilikten oyuncaklara kadar geniş bir yelpazeyi kapsayan örnekler seçilerek bu tıp kaynakların önemini vurgulamaya çalışılmıştır. Bu terimlerden özellikle bazı kuş ve hayvan isimleri arasında, kaftan böceği, dev biraderan, yel yutan, şeytan kuşu gibi, günümüzde yabancı dillerden çevrilerek alınan adlar yerine konabilecek, yeniden yaşatılması gereken, hoş ve anlamlı isimlerin bulunduğu görülmektedir.

## Kaynaklar

Ahmet Vefik, 1876. *Lebce-i Osmani*, haz. Prof. Dr. Recep Toparlı, Türk Dil Kurumu, 2000 (ilk basımı 1293/1876, ikinci genişletilmiş ve yeniden düzenlenmiş basımı 1306/1889).

Akdoğan, K. R., 1988. *İngilizce Türkçe Ansiklopedik Denizcilik Sözlüğü*, İstanbul.

Beaujour, F., 1800. *View of the Commerce of Greece, formed after an annual average, from 1787 to 1797*, çev. Thomas Hartwell Horne, London.

Çanakçıoğlu, H. ve T., Mol, 1996. *Yaban Hayvanları Bilgisi*, İstanbul Üniversitesi Yayınları.

Davids, A. L., 1832. *Grammar of the Turkish Language*, London.

Kocatürk, U., 1991. *Açıklamalı Tıp Terimleri Sözlüğü*, 5. basım, Ankara Üniversitesi Basımevi.

Redhouse, J. W., 1890. *A Turkish and English Lexicon*, Constantinople.

Sestini, D., 1785. *Opuscoli*, Firenze.

White, C., 1844. *Three Years in Constantinople*, 3 cilt, London.